

Factchecken

Paper

Transparantie in de digitale journalistiek,
de impact van verbeterde bronvermelding
op het publieke vertrouwen

Jort Siemes (4028198)

04/12/24

Docent: Peter Burger

Inleiding

In het huidige medialandschap (2024) staat de journalistieke tak voor een groeiende uitdaging, het behouden en versterken van publiek vertrouwen in het nieuws. Recente cijfers schetsen een zorgwekkend beeld voor de Nederlandse nieuwsconsumptie. Vanaf dit jaar heeft minder dan de helft namelijk 49% van de Nederlanders, nog interesse in het nieuws, terwijl slechts 54% vertrouwen heeft in de journalistieke inhoud ervan (Commissariaat voor de Media, 2024). Hoewel de Nederlandse cijfers relatief gezien, hoog zijn in vergelijking met andere landen. Vertegenwoordigen ze een verontrustende neerwaartse trend die zich jaar na jaar voortzet.

Deze dalende interesse en het afnemende vertrouwen in nieuwsmedia vormen een bedreiging voor een goed geïnformeerde samenleving en een gezonde democratie. Wat het maatschappelijk belang van dit onderwerp alleen maar duidelijker maakt. Daarom is het van cruciaal belang om de methoden te onderzoeken die het vertrouwen in journalistieke inhoud kunnen herstellen en versterken. Het is voornamelijk belangrijk in de context van digitale nieuwsplatforms waar de meeste moderne nieuwsconsumptie plaatsvindt. Deze paper zoekt daarvoor naar hoe de nieuwe vormen van bronvermelding een positief effect kunnen bijdragen. Wetenschappelijk gezien is het belangrijk om te onderzoeken hoe transparantie in de journalistiek en in het bijzonder de rol van bronvermelding, kan bijdragen aan het herstel van vertrouwen.

Een populaire potentiële strategie om dit vertrouwen te herwinnen ligt namelijk in het vergroten van de transparantie, meer specifiek door middel van verbeterde bronvermelding die een inzicht geeft in het journalistieke proces (Karlsson, 2022). Bronvermelding heeft altijd een belangrijke rol gespeeld in de journalist zijn repertoire. Het toelichten van je proces en het delen van je achtergrond informatie is er altijd al geweest. Maar door de overschakeling naar digitale journalistiek zijn er veel meer varianten mogelijk om duidelijk een bron te vermelden. Lezers krijgen meer inzicht in de herkomst van informatie en de journalistieke processen die daaraan ten grondslag liggen. Nieuwsorganisaties kunnen hun geloofwaardigheid vergroten en het vertrouwen van het publiek terugwinnen. Dit roept de hoofdvraag op: “In hoeverre kan grotere transparantie in bronvermelding bij nieuwsartikelen op digitale platforms bijdragen aan het vergroten van het publiek vertrouwen in journalistieke inhoud?”

Literatuuronderzoek

De journalistieke sector wordt getest en geconfronteerd met een vertrouwenscrisis. Jaarlijkse rapportages, zoals het Digital News Report van het Commissariaat voor de Media (2024), tonen een aanhoudende daling in het vertrouwen van het publiek in nieuwsmedia. Inhoudelijkefactoren zoals: een waargenomen gebrek aan geloofwaardigheid, de verspreiding van nepnieuws en manipulatieve media versterken deze crisis. Journalistieke transparantie wordt in toenemende mate gezien als een cruciale oplossing om deze uitdagingen te adresseren en het publiek vertrouwen te herstellen (Jurado, 2020). Transparantie kan dienen als alternatief voor traditionele objectiviteit, die volgens critici soms eerder verwarring schept dan duidelijkheid biedt (Hellmueller, Vos, & Poepsel, 2013). Transparantie benadrukt openheid over bronnen en processen, waardoor de journalistiek zich kan positioneren als betrouwbaar en verantwoordelijk.

Dimensies en Typologieën van Transparantie

Onderzoek naar journalistieke transparantie heeft verschillende benaderingen geïdentificeerd om transparantie te conceptualiseren en toe te passen. Peifer en Meisinger (2021) onderscheiden twee kerndimensies: openheid en controleerbaarheid. Openheid verwijst naar het toegankelijk maken van informatie over hoe nieuws wordt verzameld, gepresenteerd en verspreid, terwijl controleerbaarheid het publiek in staat stelt om deze informatie en de onderliggende bronnen zelfstandig te verifiëren. Dit onderscheid benadrukt hoe transparantie niet alleen kan bijdragen aan vertrouwen, maar ook aan geloofwaardigheid, met bronvermelding als een cruciaal instrument.

Daarnaast introduceert Koliska (2022) een gerelateerd onderscheid tussen productietransparantie en producententransparantie. Productietransparantie richt zich op het proces van nieuwsproductie, zoals het blootleggen van bronnen en methodologieën. Deze vorm heeft historische wortels, zoals de correcties en mission statements van kranten uit de zeventiende eeuw. Producententransparantie daarentegen richt zich op de identiteit en intenties van de nieuwsproducenten zelf, wat inzicht biedt in de achterliggende drijfveren van journalistiek werk. Samen versterken deze twee vormen het vertrouwen in zowel de boodschap als de bron.

Karlsson (2010) biedt nog een aanvullende typologie van transparantie, namelijk openheidstransparantie en participatieve transparantie. Openheidstransparantie overlapt met de dimensies van Peifer en Meisinger, aangezien het inzicht geeft in de productiemethoden van nieuws. Participatieve transparantie gaat echter een stap verder door het publiek actief te betrekken bij het journalistieke proces. Dit kan variëren van het opnemen van door gebruikers gegenereerde content tot directe interactie met lezers. Hoewel deze participatie waardevolle mogelijkheden biedt voor interactie en verantwoording, tonen studies aan dat het publiek hier sceptischer tegenover staat (Peifer & Meisinger, 2021). Controleerbaarheid met bronvermelding is dus een beter gepositioneerde manier van transparantie.

Peifer en Meisinger (2021) verbinden deze concepten door twee transparantienormen te identificeren: disclosure-transparantie en participatieve transparantie. Disclosure-transparantie richt zich op het expliciet communiceren van waarheid vertellende strategieën,

zoals het openlijk vermelden van bronnen en het betrekken van alle relevante partijen bij verslaggeving. Participatieve transparantie gaat daarentegen over het actief betrekken van lezers bij het nieuwsproces, bijvoorbeeld door gebruikersbijdragen op te nemen. Uit hun analyse bleek dat disclosure-transparantie als betrouwbaarder wordt beschouwd dan participatieve transparantie, die vaak met meer scepsis wordt benaderd.

Journalistieke transparantie is een veelzijdig concept dat verschillende dimensies en typologieën omvat. Zoals die van Peifer en Meisinger (2021), Koliska (2022) en Karlsson (2010). Bronvermelding biedt een concrete toepassing van openheid en controleerbaarheid en kan vertrouwen versterken, maar het concept blijft breed gedefinieerd wat de praktische toepasbaarheid lastiger te implementeren maakt.

Productie- en producententransparantie van (Koliska, 2022) bieden waardevolle inzichten, maar de invloed van producententransparantie is afgenomen in het digitale tijdperk, waar journalisten minder zichtbaar zijn. Sinds je nu veel meer transparantie als schrijver kan hebben door actief te zijn op sociale media, wat voorheen alleen kon binnen de kaders van een krant kan nu over het hele internet. Karlsson's (2010) participatieve transparantie suggereert nieuwe vormen van betrokkenheid, maar studies tonen aan dat publiek hier sceptisch tegenover staat, wat de nadruk op controleerbaarheid als effectievere strategie bevestigt. De kerndimensies van Peifer en Meisinger (2021) hebben een duidelijker onderscheid omschreven die het beter doet bij het publiek.

Hoewel de typologieën waardevol zijn, blijft implementatie een uitdaging. Een gebalanceerd raamwerk dat productie dimensies, producenten dimensies, openheid dimensies en participatieve dimensies integreert. Het is een grote taak en het zijn veel functies waar je op moet letten om correcte bronvermelding te hebben die het publieke vertrouwen doen verhogen. Het is essentieel om vertrouwen en betrokkenheid te vergroten zonder de kernwaarden van journalistiek, zoals onafhankelijkheid en autoriteit te ondermijnen. Verdere studie is nodig om te begrijpen hoe deze strategieën effectief kunnen worden toegepast in een veranderend medialandschap.

Belang van Bronvermelding voor Transparantie

Mensen vertrouwen vaak op cognitieve heuristieken, zoals de bron of het nieuwsmedium, om de geloofwaardigheid van een nieuwsorganisatie te beoordelen (Koliska, 2022).

Transparantie door middel van bronvermelding is ook een stempel met de associatie van de kwaliteit van de benoemde bron. Verwijzen naar een bron met een onbetrouwbaar imago voor de lezer doet meteen het gehele artikel in twijfel trekken. Na onderzoek van Kolsika (2022) over de effectiviteit van verschillende soorten transparantie scoorde factoren zoals duidelijkheid van auteur van het artikel door middel van foto's enorm laag. 34% slaagde in het identificeren zelfs wanneer dit permanent zichtbaar was. Ook geeft de helft van de lezers aan een redactionele toelichting maar te herinneren en maar 26% kon hiervan de aantal artikels van de auteur aangeven. En tijdens het hele onderzoek kon maar de helft herkennen dat er geen transparantie technieken op hun casus was toegepast (Koliska, 2022).

Transparantie op zichzelf is dus helemaal geen ultieme oplossing voor het verbeteren van vertrouwen in de journalistiek, lezers hebben zelfs moeite met het herkennen ervan.

In dit onderzoek gaf 90% van de participanten aan bronvermelding als ‘erg’ of ‘enorm’ belangrijk te classificeren (Koliska, 2022). Hoewel de deelnemers uit het onderzoek de verschillende transparantiefuncties en informatie niet volledig opmerkten, gaven ze wel aan dat transparantie in de journalistiek voor hen een waarde is waar zij veel belang aan hechten. Dit benadrukt de potentiële toegevoegde waarde van verbeteringen en toenames op het gebied van bronvermelding, maar toont ook de beperkingen van transparantie als een oplossing voor de dalende vertrouwen in de media.

In de studie van Peifer en Meisinger (2021) werd gekeken naar de PNMI (perceptions of news media importance) waar de studie bewijs levert dat transparantie de geloofwaardigheid van berichten vergroot en indirect de nieuwsbetrokkenheid bevordert. De indirecte relatie tussen transparantie en betrokkenheid intenties bleek het sterkst te zijn wanneer de PNMI ‘gemiddeld/hog’ was. Opmerkelijk resultaat in dit onderzoek is dat het effect van transparantie niet varieerde op basis van bronvermelding en slechts werd aangetoond bij één van de twee verhalen in het onderzoek, wat de beperkingen van transparantie als oplossing voor afnemend vertrouwen in en betrokkenheid bij nieuws verder benadrukt (Peifer & Meisinger, 2021). Wat suggereert dat het simpelweg implementeren van verbeterde transparantie methodes zoals bronvermelding niet een directe correlatie zou kunnen hebben tot hoger vertrouwen bij de lezer, net zoals het onderzoek van Kolsika (2022) dit aantoont.

Uiteindelijk levert het onderzoek van Peifer en Meisinger (2021) bewijs dat inspanningen op het gebied van transparantie de perceptie van geloofwaardigheid van berichten kunnen beïnvloeden. Bovendien toonde het onderzoek aan dat een toename in geloofwaardigheid samen gaat met een sterkere betrokkenheid bij de nieuwsuitgever die aan de inhoud werd toegeschreven. Hiernaast blijkt dat de positieve relatie tussen geloofwaardigheid en betrokkenheid het meest uitgesproken was wanneer deelnemers geneigd waren veel belang te hechten aan de geïdealiseerde rol van de nieuwsmedia. Belangrijk is echter dat het effect van transparantie op de geloofwaardigheid van berichten slechts werd aangetoond bij één van de twee nieuwsverhalen in het onderzoek - wat de beperkingen van de invloed van transparantie aantoont (Peifer & Meisinger, 2021).

Effecten van Bronvermelding:

Over het algemeen zijn burgers eerder geneigd om tijd, energie en middelen te besteden aan nieuwsinhoud die ze geloofwaardig vinden. Als een persoon het werk van een nieuwsmediakanaal niet geloofwaardig vindt, is het minder waarschijnlijk dat die persoon vertrouwen stelt in termen van het actief opzoeken, bekijken of delen van nieuws van dat kanaal (Peifer & Meisinger, 2021). Cruciaal is dus voor journalisten tijdens bronvermelding om na te gaan vanuit welke instantie je deze bron vermeld.

Mensen besteden meer tijd online en journalistiek op sociale media moet ook steeds vaker worden geverifieerd, hier draait het om. Ook de partij die verifieerd is hierin cruciaal. Je kan dit namelijk op sociale media lastiger geïsoleerd houden bij de krant, maar deze taak wordt steeds vaker uit handen gegeven. Zoals tijdens de COVID-19 pandemie werd op elke post op de platformen van META (Facebook & Instagram), een waarschuwingsbijschrift geplakt met informatie over deze ziekte. Zoals aangetoond in het onderzoek van (Brandtzaeg, Lüders,

Spangenberg, Rath-Wiggins, & Følstad, 2016) is verificatie door bronvermelding alleen maar belangrijker door het razendsnelle tempo waarop “fake news” de ronden kan gaan.

Transparantie zou het publiek in staat moeten stellen om de bronnen, waarden en aannames die de basis vormen voor een bepaald nieuwsverhaal duidelijker te identificeren.

Geloofwaardigheid op basis van transparantie berust meer op praktijken die de nadruk leggen op een connectie van ideeën en argumenten die het publiek zelf kan evalueren (Peifer & Meisinger, 2021). Het gevaar in de journalistiek is dat je niet altijd veel kan delen over je bron terwijl dit niet een positief effect heeft op de betrouwbaarheid van je artikel. Hier stelt het onderzoek van Peifer en Meisinger (2021) dus dat de geloofwaardigheid omhoog kan gaan door connecties van ideeën en argumenten te delen met het publiek. Mensen hebben geen naam van een bron nodig maar bijvoorbeeld de informatie bron naast een geverifieerde bron die de stelling (ont)kracht. Hiermee heb je vertrouwen in het publiek om zelf de bronnen te evalueren, dit vereist wel veel tijd en moeite en inzicht van de lezer. Die hebben voor deze vernieuwing in bronvermelding niet altijd evenveel tijd, daarom moet de journalistiek ook kijken naar vernieuwingen die bronvermelding ondersteunen.

Vooruitzicht in Bronvermelding:

Het identificeren van correcte of onjuiste bronnen is een complexe en cruciale taak voor journalisten. Het verifiëren van de authenticiteit van een bron vereist vaak dagenlang diepgaand onderzoek en het raadplegen van meerdere aanvullende bronnen. Dit is essentieel om de dodelijke fout van rectificatie te vermijden, die kan voorkomen uit het gebruiken van slecht gecheckte onbetrouwbare informatie.

In de moderne journalistiek rijst echter de vraag: is dit proces van bronverificatie ook haalbaar voor de gemiddelde lezer? Zoals Peifer en Meisinger (2021) stellen moet de lezer de connecties van ideeën en argumenten kunnen evalueren, is dit wel mogelijk? Hier komt het concept van preventieve bronvermelding in beeld, een innovatief vooruitzicht waarin bronnen automatisch worden geëxtraheerd en geverifieerd met behulp van kunstmatige intelligentie en geavanceerde technieken zoals Natural Language Processing.

Een voorbeeld hiervan komt uit onderzoek naar Spaanse nieuwsmedia, waar Natural Language Processing en Machine Learning zijn ingezet om automatisch relevante informatie uit artikelen te extraheren, met als doel de bronnen te identificeren en hun betrouwbaarheid te evalueren (Jurado, 2020). Het effect van deze nieuwe technologie is dat gebruikers al voordat ze beginnen met het lezen van een artikel een overzicht krijgen over bijvoorbeeld de betrouwbaarheid van de gebruikte bronnen. Deze zelfde technologieën stellen AI-systemen zoals ChatGPT in staat om op maat gemaakte en relevante informatie te genereren voor lezers, waardoor de transparantie wordt verhoogd.

Met geautomatiseerde hulpmiddelen voor bronidentificatie kunnen nieuwsredacties hun betrouwbaarheid vergroten en het publiek vertrouwen versterken en misinformatie effectiever bestrijden. Wel is het belangrijk dat er gekeken wordt naar wie deze technologie beheert en bepaald, een WC-eend situatie waar kranten hun eigen bronnen goed beoordelen zal niet veel helpen. Maar door deze technologieën strategisch te integreren door externe partijen, ontstaat een toekomst waarin transparantie niet alleen een journalistieke norm is, maar ook een publiek toegankelijke standaard wordt.

Conclusie

Uit mijn literatuuronderzoek blijkt dat transparantie in de journalistiek een belangrijke, maar complexe rol speelt in het versterken van publiek vertrouwen en geloofwaardigheid. De vertrouwenscrisis waarmee nieuwsmedia worden geconfronteerd, vraagt om een herwaardering van journalistieke normen, waarbij transparantie niet langer een optie is, maar een noodzakelijke strategie om relevant te blijven in een tijdperk van desinformatie en wantrouwen.

Bronvermelding moet de dimensies van transparantie omarmen die het een controleerbare vorm maken van een nieuwbericht. Ook moet het de transparantie in de productie laten zien, refereren naar een bron is niet genoeg je moet laten zien hoe een artikel is gevormd. Maar het belangrijkste is volgens zowel Karlson (2010) en Peifer en Meisinger (2021) dat je met bronvermelding participatieve transparantie zou moeten aanmoedigen. De lezer moet betrokken worden bij het evalueren van data. Lezers zouden bijvoorbeeld bronnen moeten kunnen suggereren. Het expliciet vermelden van bronnen en methodologieën geeft het publiek de mogelijkheid om de journalistieke inhoud zelf te verifiëren en vergroot daarmee de geloofwaardigheid van nieuwsberichten. Tegelijkertijd blijkt uit de benoemde onderzoeken dat de impact van transparantie afhankelijk is van context en perceptie, wat onderstreept dat transparantie geen wondermiddel is.

Om transparantie effectiever te benutten, is een geïntegreerd raamwerk noodzakelijk waarin verschillende dimensies van transparantie worden gecombineerd. Productie- en producententransparantie moeten worden gekoppeld aan innovaties, die automatische bronvermelding en verificatie mogelijk maken. Dit biedt niet alleen een manier om het vertrouwen in journalistiek te herstellen, maar ook om het publiek actief te betrekken bij het proces van waarheidsvinding.

Hoewel transparantie geen volledige oplossing biedt voor de daling van vertrouwen in nieuwsmedia, laat dit onderzoek zien dat het een belangrijk instrument is om zowel geloofwaardigheid als betrokkenheid te vergroten. Door bronvermelding centraal te stellen in de journalistieke praktijk en technologische innovaties te omarmen. Kunnen journalisten hun artikels beter positioneren in een steeds veeleisender medialandschap.

Discussie

Hoewel de literatuur waardevolle inzichten biedt in journalistieke transparantie, kent het concept beperkingen. De brede definities en overlappende dimensies, zoals die van Peifer en Meisinger (2021), Koliska (2022), en Karlsson (2010), creëren interpretatieve ruimte, wat kan leiden tot inconsistente toepassing in de praktijk. Bovendien zijn veel studies contextgebonden en is de generaliseerbaarheid van bevindingen, vooral in een digitale context, beperkt. Empirisch bewijs over hoe de verschillende vormen van transparantie samen bijdragen aan vertrouwen blijft schaars.

Toekomstig onderzoek zou zich moeten richten op de interactie tussen transparantiedimensies en hun impact op vertrouwen in verschillende journalistieke platforms. Ook is er behoefte aan longitudinaal onderzoek naar hoe publieksperspectieven op transparantie zich ontwikkelen in een snel veranderend medialandschap. Praktijktesten, zoals experimenten met transparantie-instrumenten zoals bronvermelding en participatieve initiatieven, kunnen helpen bij het ontwikkelen van meer gerichte strategieën voor moderne journalistiek.

Bibliografie

- Brandtzaeg, P. B., Lüders, M., Spangenberg, J., Rath-Wiggins, L., & Følstad, A. (2016). Emerging Journalistic Verification Practices Concerning Social Media. *Journalism Practice*, 337-338.
- Commissariaat voor de Media. (2024). *Digital News Report Nederland*.
- Hellmueller, L., Vos, T. P., & Poepsel, M. A. (2013). SHIFTING JOURNALISTIC CAPITAL?: Transparency and objectivity in the twenty-first century. *Taylor & Francis Group*, 287-307.
- Jurado, F. (2020). Journalistic transparency using CRFs to identify the reporter of newspaper articles in Spanish. *Applied soft computing*, 106496.
- Karlsson, M. (2010). RITUALS OF TRANSPARENCY: Evaluating online news outlets' uses of transparency rituals in the United States, United Kingdom and Sweden. *Journalism Studies*, 535–545.
- Karlsson, M. (2022). Journalistic transparency in history and context. *Transparency and Journalism*, 19-42.
- Koliska, M. (2022). Trust and Journalistic Transparency Online.
- Peifer, J. T., & Meisinger, J. (2021). The Value of Explaining the Process: How Journalistic Transparency and Perceptions of News Media Importance Can (Sometimes) Foster Message Credibility and Engagement Intentions. *Journalism & mass communication quarterly*, 828-853.